

Б.О. ЧУПРИНСЬКИЙ,
кандидат юридичних наук
(Волинський національний університет
імені Лесі Українки)

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАННОСТІ ЖИТЛА АБО ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ В УКРАЇНІ

Ключові слова: житло, інше володіння, незаконне проникнення, недоторканність житла.

Право на недоторканність житла або іншого володіння особи є одним із конституційних прав людини і громадянина, у загальному вигляді закріплене у ст. 30 Конституції України: «Кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку» [3].

Утвердження і забезпечення основних прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Встановлення юридичної (у тому числі кримінальної) відповідальності у випадку порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина є однією з правових гарантій їх охорони.

Основним безпосереднім об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 162 КК України, є правовідносини, пов'язані з реалізацією права людини на недоторканність

житла або іншого володіння особи. Його предметом може бути житло або інше володіння особи.

У контексті цієї статті під житлом розуміється житловий будинок з усіма житловими і нежитловими приміщеннями, які складають з таким будинком нерозривне ціле або мають з ним одну (або більше) капітальну стіну, ізольоване приміщення у житловому будинку, а також інше приміщення, головна річ (основна частина) якого призначена та придатна для постійного або тимчасового проживання людини незалежно від законності (незаконності) проживання у ньому та яке забезпечує недоторканність особистого життя людини.

У цій статті та інших статтях Кодексу під іншим володінням розуміються предмети матеріального світу, які перебувають законно чи незаконно у володінні фізичної особи та призначені або пристосовані, чи спеціально обладнані для розміщення або зберігання майна, або вирощування продукції, а також оснащені будь-якими пристосуваннями (у тому числі охороною), які роблять неможливим або ускладнюють незаконне проникнення у них.

Під незаконним проникненням розуміється входження чи інше фізичне порушення меж житла або іншого володіння особи, що вчиняється безпосередньо або опосередковано, відкрито або таємно чи шляхом обману та здійснюється за відсутності законної підстави або без попередньої згоди володільця (володільців).

Ст. 162 КК України передбачає відповідальність за незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян. Крім цього, вчинення інших злочинів може порушити недоторканність житла, зокрема, крадіжка, грабіж або розбій, поєднані з проникненням у житло, інше приміщення або сховище (ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 186, ч. 3 ст. 187 КК України), незаконне заволодіння транспортним засобом, вчинене з проникненням у приміщення або інше сховище (ч. 2 ст. 289 КК України), напад на житлові приміщення осіб, які мають міжнародний захист (ст. 444 КК України). Враховуючи підвищену суспільну небезпечність порушення права людини на недоторканність житла або іншого приміщення, законодавець також передбачив, що не є перевищенням меж необхідної оборони і не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло або інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає (ч. 5 ст. 36 КК України).

Особливої актуальності проблема захисту права на недоторканність житла набула з моменту ратифікації Україною 17 липня 1997 р. Конвенції про захист прав і основоположних свобод 1950 р. та основних протоколів до неї [2], а також з урахуванням значної кількості рішень Суду, які стосуються захисту права людини на недоторканність житла. Адже відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання

рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. суди застосовують Конвенцію та практику Суду як джерело права [4].

У теоретико-правових дослідженнях проблему кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла або іншого володіння особи досліджували Д.С. Азаров, О.І. Бойцов, Г.М. Борзенков, І.М. Гальперін, Г.І. Загородніков, О.О. Кваша, Л.О. Красавчикова, О.М. Литвак, Ю.І. Ляпунов, М.І. Мельник, А.А. Музика, В.О. Навроцький, М.Й. Коржанський, О.М. Костенко, П.С. Матишевський, Т.М. Нуркаєва, С.В. Познишев, Г.Ю. Руннов, А.В. Серебреннікова, З.А. Тростюк, М.С. Таганцев, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк та інші.

Недоторканність житла або іншого володіння особи науковці розглядають як суб'єктивне право людини, що належить конкретним суб'єктам та виражає їх реальні можливості; як одну з гарантій інших прав, зокрема, права на недоторканність особистого життя; як правовий інститут, що об'єднує норми різних галузей права, які регулюють та захищають право на недоторканність житла або іншого володіння особи. Разом з тим, суб'єктивне право на недоторканність житла або іншого володіння особи має загальний характер, тобто належить як громадянам України, так і іноземцям і особам без громадянства, які перебувають на території України, є неподільним (однаковою мірою належить кожній людині, яка проживає у житлі), виступає проявом особистої свободи та є гарантією недоторканності особистого життя.

Відповідно до ст. 19 Закону України від 4 лютого 1994 р. «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [5] законодавство України гарантує таким особам право на недоторканність житла або іншого володіння особи нарівні з громадянами України. Крім цього, Україна забезпечує право на недоторканність житла або іншого володіння особам, які належать до дипломатичного корпусу. Ст. 22 Віден-

ської конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р. передбачає, що приміщення представництв недоторканні. Влада держави перебування не може вступати в ці приміщення інакше як за згодою глави представництва. На державу перебування покладений спеціальний обов'язок вживати всіх необхідних засобів для захисту приміщень представництва від будь-якого вторгнення чи заподіяння шкоди і для забезпечення будь-якого спокою представництва чи образу його гідності. Приміщення представництв, предмети їх обстановки та інше майно, яке у них перебуває, а також засоби пересування представництва користуються імунітетом від обшуку, ревізії, арешту та виконавчих дій [1].

Диспозиція ч. 1 ст. 162 КК України передбачає кримінальну відповідальність за незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян.

М.І. Хавронюк зауважує що з такого формулювання випливає, «нібито дії, що порушують недоторканність житла іноземців або осіб без громадянства, не є злочином» [8, 169]. Тому доцільним є заміна, у диспозиції ч. 1 ст. 162 КК України терміна «громадян» на слово «осіб».

Але право на недоторканність житла особи не можна ототожнювати з правом на житло, оскільки право на житло є соціальним правом людини та однією з гарантій забезпечення її достатнього рівня життя, а право на недоторканність житла – це особистісне право людини та одна з гарантій забезпечення недоторканності особистого життя. Нормативною формою реалізації права на житло є норми цивільного та житлового права, які регулюють майнові відносини, що складаються з приводу права власності на житло, а також порядок надання та користування житловими приміщеннями, а формою реалізації права на недоторканність житла є не лише норми законодавства України, зокрема, консти-

туційного, кримінального та кримінально-процесуального права, а й звичаї, традиції українського народу.

Коли порушується право на недоторканність житла чи іншого володіння особи, людина може захищати його самостійно або (відповідно до ч. 5 ст. 36 КК України) звернутися за захистом порушеного права до компетентних державних органів. Як показує практика, потерпілі користуються такою можливістю, оскільки приводом до їх порушення за ч. 1 ст. 162 КК України в усіх випадках була саме заява потерпілого.

При вдосконаленні законодавства України про кримінальну відповідальність доцільно було б встановити відповідальність не лише за порушення недоторканності житла особи, а й за вчинення таких діянь відносно приміщень, які належать юридичним особам, передбачити можливість порушення недоторканності житла не лише шляхом дії, а й шляхом бездіяльності.

Одним із найбільш істотних практичних результатів ратифікації Україною 17 липня 1997 р. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (Європейської конвенції з прав людини) і Протоколів до неї [2] було те, що з моменту ратифікації будь-яка особа, котра вважала, що державними органами України було порушено її права, закріплені в Конвенції, і яка не була в змозі захистити їх усіма передбаченими національним законодавством засобами, дістала можливість звернутись за допомогою безпосередньо до Європейської комісії з прав людини, після чого, за певних умов, справа могла стати предметом розгляду Європейського суду з прав людини» [6, 51–52].

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [4] прецеденти (практика Європейського суду з прав людини), а також сама Конвенція є джерелом права в Україні. Досить часто предметом розгляду Європейського суду з прав людини стають звернення громадян щодо порушення ст. 8

Конвенції «Право на повагу до приватного і сімейного життя», в якій зазначається, що «кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права інакше ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб» [2].

Право на повагу до житла потрібно розглядати, по-перше, як невід'ємну складову права на повагу до приватного і сімейного життя (такий висновок випливає з назви ст. 8 Конвенції), по-друге, як складову права безперешкодно користуватися своїм майном (право на повагу до власності), яке закріплене у ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Крім цього, посягання на недоторканність житла може прямо або опосередковано порушувати право на справедливий судовий розгляд, що гарантується ст. 6 Конвенції.

У ст. 8 Конвенції зазначається, що кожен має право на повагу до житла, а не право на його недоторканність (що має місце у Конституції України). Слово «повага», що використовується у ст. 8 Конвенції, вказує на заборону держави втручатися у здійснення цього права, а також покладення на державу обов'язку забезпечити дотримання права на повагу до житла за допомогою національного законодавства.

Значимо, що до 1992 р. Європейський суд з прав людини визнавав житлом ті приміщення, в яких людина постійно проживала і, як виняток – приміщення, в яких людина проводила відпустку, свята та інші місця довготривалого проживання. Після розгляду справи «Німітц проти Німеччини» зміст поняття «житло» у практиці Європейського суду з прав людини було значно розширене і в нього була включена й інша житлова нерухомість [7, 31].

Таким чином, зміст поняття «житло» у рішеннях Європейського суду з прав людини не є раз і назавжди визначеним. При тлумаченні цього поняття спостерігається гнучкість підходу суду до встановлення того, що належить до житла у кожній конкретній державі з врахуванням правових, соціальних, технічних умов розвитку держави, а також залежно від звичаїв, які існують у тій чи іншій країні.

Аналіз Конвенції про захист прав та основоположних свобод 1950 р. та практики Європейського суду з прав людини наочно продемонстрував, що цей суд досить широко тлумачить поняття «житло» та «втручання органів держави у здійснення права на повагу до житла», включаючи у них нетрадиційні для національного законодавства приміщення (офіс адвоката, кібитку, приміщення, які належать юридичним особам) та нетипові прояви втручання (посягання шумом, запахом, бездіяльністю державних органів щодо захисту права на повагу до житла). При цьому Європейський суд з прав людини детально оцінює критерії допустимості обмеження права людини на повагу до житла, розглядаючи підстави втручання, передбачені законом, правомірність мети втручання у здійснення цього права та встановлює, чи було необхідним втручання у демократичному суспільстві.

Рішення Європейського суду з прав людини, винесені щодо України, обов'язкові для виконання і слугують фактором розвитку законодавства України, а також інших зарубіжних держав. Рішення Європейського суду з прав людини, винесені щодо інших держав – учасниць Конвенції, хоча не є обов'язковими для України, однак визнаються джерелом права у нашій державі відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». А тому такі рішення мають враховуватися при вдосконаленні чинного законодавства України, в тому числі і кримінального, зокрема, потребує уточнення поняття «житло».

Отже, Конвенція та практика Європейського суду з прав людини передбачає, що право на недоторканність житла є елементом права на недоторканність особистого життя. Саме тому право на недоторкан-

ність житла не зводиться Європейським судом з прав людини до права на недоторканність приміщень, які призначені або фактично використовуються для проживання людини.

Список літератури:

1. Венская конвенция о дипломатических сношениях от 18 апреля 1961 г., ратифицирована Указом Президиума ВС СССР от 11 февраля 1964 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1964. – № 8. – Ст. 97.
2. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності («Палермська конвенція») від 15 листопада 2000 р. // Права людини і професійні стандарти для працівників правоохоронних органів в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера, 2002.
3. Конституційне право України: [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / [за ред. Ю.М. Тодики, В.С. Журавського]. – К.: Ін Юре, 2002. – 544 с.
4. Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і таємниці кореспонденції: Загальні підходи застосування ст. 8 Конвенції про захист прав і основних свобод людини (Рим, 1950). – К.: Софія-А, 2004. – 104 с.
5. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
6. Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності: постанова Пленуму Верховного Суду України № 12 від 25 грудня 1992 р. // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах [за заг. ред. В.Т. Маляренка]. – К.: Юрінком Інтер, 2005..
7. Уголовный кодекс Франции. – СПб: Юридический центр Пресс, 2002 – 650 с.
8. *Хавронюк М. І.* Кримінальне законодавство України та інших держав континентально Європи: порівняльний аналіз та проблеми гармонізації: [монографія] / М.І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

РЕЗЮМЕ

В статье исследуются проблемы уголовной ответственности за нарушение неприкосновенности жилища или иного владения лица в Украине. Проанализирована практика Европейского суда по правам человека относительно защиты права на неприкосновенность жилища.

SUMMARY

In the article analysed problem of criminal responsibility for violation of the privacy of home ownership or other person in Ukraine. Analyzed the practice of the European Court of Human Rights concerning the protection of the right to inviolability of the home.

*Рекомендовано кафедрою
кримінального та адміністративного права*

Подано 13.03.2012.